

תדושי תורה מאת ראשי הישיבה

הרב יוסף ליב ארנפט

סימני גדלות ובגרות

— א —

תנן בנדה מז, א': משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל, פגה עודה תנוקת, בוחל אלו ימי נעוריה, בזו ובזו אביה זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה, צמל כיון שבגרה אין לאביה רשות בה. איזהו סימנין ר' יוסי הגלילי אומר כו', ר"ע אומר כו', בן עזאי אומר כו', רבי יוסי אומר כו'. שנינו כאן ד' סימנים עליונים, ונחלקו רש"י ור"ת אם הם סימני נערות או סימני בגרות. רש"י כתב: איזו היא סימנין, אצמל קאי, וכן פירשו גם הר"ת, מובא ברשב"א וריטב"א, והרמב"ם בפיה"מ. בתוס' ד"ה איזהו כתבו: פ"ה סימני בגרות כו' לכך פר"ת דאיזהו סימניה דקאמר הכא אבוהל קאי, וכן פירשו גם הרמב"ן הרשב"א והריטב"א. ובגמרא, שם, מובא מה דאיתמר בתוספתא, נדה פ"ו ה"ג: ת"ר אלו הן סימני בגרות, ר"א בר' צדוק אומר כו', ר' יוחנן בן ברוקה אומר כו', ר' יוסי אומר כו', ר"ש אומר משנתמעך הכף, וכן היה רבי שמעון (בן יוחי) אומר שלשה סימנין נתנו חכמים באשה מלמטה וכנגדן מלמעלה, פגה מלמעלה בידוע שלא הביאה שתי שערות, בוחל מלמעלה בידוע שהביאה שתי שערות, צמל מלמעלה בידוע שנתמעך הכף. שאלו את רבי הלכה כדברי מי, שלח להו כדברי כולן להחמיר. הנה על הסימנים המנויים בתוספתא נאמר שם מפורש אלו הן סימני בגרות. והם סימני בגרות גם לר"ת כמבואר שם בתוס', אלא שלשיטת רש"י כל שמונה הסימנים, בין אלו שנמנו במשנה בין אלו שנמנו בתוספתא, הם סימני בגרות. ולשיטת ר"ת במשנה מונה ארבעה סימני נערות, ובתוספתא ארבעה סימני בגרות, אבל בין לרש"י בין לר"ת יש בסימנים אלו השנויים כאן סימני בגרות.

והרמב"ם, ה' אישות פ"ב ה"ז, כתב: ויש בבת סימנין מלמעלה והן הנקראין סימן העליון, ואלו הן כו'. ובה"ח: כל אלו הסימנין ח', נראה בבת סימן אחד מכל אלו או כולן והיא בת י"ב שנה או פחות אין משגיחין בו והרי היא קטנה, נעשית בת י"ב שנה ויום אחד ונראה בה סימן התחתון אין משגיחין באחד מכל אלו, ואם לא נראה התחתון ונראה בה אחד מכל אלו הרי היא ספק בין נערה לקטנה ודנים בה להחמיר, ואם נראו כולן הרי זו גדולה ודאית שא"א שיבואו כולן אלא כבר בא סימן התחתון ונשר. ובהשגת הראב"ד: א"א ואם הביאה ב' שערות עדיין היא ספק בין נערות לבוגרת. שיטת הרמב"ם בזה היא שכל הח' סימנים אלה הם סימני נערות, וחזר בו מפירושו בפיה"מ. לפיכך כתב: נעשית בת י"ב שנה ויום אחד ונראה בה סימן התחתון אין משגיחין באחד מכל אלו. ואין היא ספק בין נערה לבוגרת, ורק אם לא נראה התחתון ונראה בה אחד מכל אלו הרי היא ספק בין נערה לקטנה. אבל הראב"ד שכתב: ואם הביאה ב' שערות עדיין היא ספק בין נערות לבוגרת. שיטתו היא שסימנים אלה הם סימני בגרות. משום שאף אם נפרש כר"ת, שהסימנים השונים במשנה הם סימני נערות, הארבעה השונים בתוספתא הלא הם סימני בגרות, א"כ בנראה בה אחד מכל אלו אם הם מהשנויים בתוספתא הרי היא ספק בוגרת, ולשיטת רש"י היא ספק בוגרת באחד מכל הח' סימנים. ואין מהשגת הראב"ד הכרע אם סובר כרש"י או כר"ת, כי בכל אופן השיג על הרמב"ם, או מכל הח' סימנים, או מהד' סימנים השונים בברייתא.

כשיטת הרמב"ם מובא גם ברש"י שם בשם אית דאמרי ודחאה. ז"ל רש"י שם מז' ב': להחמיר, איזה מאלו שתביא שוב אין אביה מפר נדריה דמחזקינן לה בבוגרת כו', אית דאמרי להחמיר אינה ממאנת בשעה שנראה בה אחד מן הסימנין הללו ואינה חולצת עד שיהו כולם, ולאן מילתא היא דאפילו לא הביאה אחד מהן גדולה היא ואינה ממאנת וחולצת שהרי כל הסימנים הללו בבגרות נאמרו ומימי נערות היא גדולה למיאון ולחליצה שהרי הביאה שתי שערות. והמ"מ, שם ה"ז, כתב: ויש כו' ונפסקה הלכה בגמרא שם כדברי כל התנאין להחמיר ופירשו בהל' שאם הביאה אחד מסימנין אלו מחזיקין אותה כגדולה שלא תמאן וכקטנה שלא תחלוץ עד שתביא שתי שערות כו', ויש בדברים אלו שיטה אחרת שיש מן הסימנין האלו שהן סימני בגרות. מ"ש המ"מ ופירשו בהל' כו', הוא כפי הנוסח שהיה לפנייהם בדברי הרי"ף ביבמות פרק י"ג, והיא שיטת האית דאמרי ברש"י שדחאה. אכן נוסח הרי"ף שלפנינו אינו כן. אלא כך הוא: אם היה בה אחד מן כל הסימנים האלו וקדשה עצמה בחיי אביה קידושיה קידושין וצריכה גט, ואין אביה מפר נדריה, ואם קדשה אביה שלא לדעתה צריכה גט.

ובמאירי הביא שתי הנוסחאות שבהרי"ף, וכתב שם שבהלכות מדוייקות הנוסח הוא כנוסח שלנו, עי"ש. ובסמ"ג עשין, מצוה נ' הלכות מיאון, כתב: ואותו לשון שסתר רבינו שלמה הוא בספר רבינו משה בר מיימון כו' ואין נראה כאשר ביארנו אמנם לדברי רבינו תם (דלעיל) יתכן אותו פירוש לד' שבמשנה אם נאמר שהלכה כדברי כולם להחמיר עולה גם על סימני נערות. וצריך לומר שהסמ"ג לא כתב אלא ליישב דעת האית דאמרי שהביא רש"י, אבל מדברי הרמב"ם שכתב: ונראה בה אחד מכל אלו הרי היא ספק בין נערה לקטנה ודנים בה להחמיר, נראה שעל כל הח' סימנים אמר כן וכמ"ש המ"מ.

מעתה קשה על שיטת הרמב"ם, והרי"ף לפי נוסח האחר, הסוברים שכל הח' סימנים הם סימני נערות, מלשון התוספתא שאמור בה מפורש אלו הן סימני בגרות. והלח"מ, שם ה"ו, כתב: רבינו ז"ל לא גריס בברייתא סימני בגרות וסבירא ליה דכל הני סימני נערות הן. ושם, בה"ז, הביא דברי הסמ"ג הנ"ל, ז"ל: וכתב עוד ואותו לשון שסתר רבינו שלמה הוא בספר רמב"ם וכו' ונראה ודאי דרבינו אינו גורס שם בברייתא אלא אלו הן סימני נערות וכולן הם סימני נערות וכ"ג מה"ה ז"ל לא כמו שהבין סמ"ג שעם היות לרבינו ז"ל גירסתו בגמ' פי' מה שפי' ולכך הקשה לו מה שהקשה רש"י ז"ל ורבי' ז"ל לא הזכיר סימני בגרות כלל אלא משמע דס"ל הכל הם סימני נערות. אמנם בכל הספרים הגירסא היא כגירסתנו, אלו הן סימני בגרות, וכן הוא בתוספתא, וקשה לומר שלהרמב"ם היתה גירסא אחרת, אלו הן סימני נערות.

— ב —

והנה בקידושין עט, א': איתמר קידשה אביה בדרך וקידשה עצמה בעיר והרי היא בוגרת, רב אמר הרי היא בוגרת לפנינו, ושמואל אמר חיישינן לקידושי שניהם, אימת אילימא בתוך ששה בהא נימא רב הרי היא בוגרת לפנינו השתא הוא דבגרה, אלא לאחר ששה חדשים בהא נימא שמואל חיישינן לקידושי שניהם והא אמר שמואל אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד, לא צריכא דקדיש בהווא יומא דמשלים ששה, רב אמר הרי היא בוגרת לפנינו מדהשתא בוגרת בצפרא נמי בוגרת, ושמואל אמר השתא הוא דאייתי סימנים. והרמב"ם, ה' אישות פ"ג הי"ד, כתב: היתה הבת ספק בוגרת בין שקידשה אביה שלא לדעתה בין שקידשה היא עצמה שלא לדעת אביה, הרי זו מקודשת בספק לפיכך צריכה גט מספק. וכתב המ"מ: זה פשוט ונלמד מהסוגיא שבפ"י יוחסין ושם אמרו כו' וקיימא לן כרב ומבואר זה בהלכות ורבינו לא הזכיר דין זה גם הסוגיא אשר שם אינה מתחזרת אצלי לדעת רבינו שלא הזכיר סימני בגרות כלל פרק

שני מהלכות אישות. הקשה בזה הרה"מ על הרמב"ם תרתי. א) מה שלא הזכיר דין האמור שם בסוגיא. ב) הקשה מגוף הסוגיא על דעתו בפ"ב מה' אישות שאין סימנים לבגרות. ובח"מ, שו"ע אהע"ז סי' ל"ז ס"ק ו', כתב: אבל הרמב"ם לא הזכיר שום סימן בבגרות כו' ומ"ש בגמר' אלימא בתוך ו' וכו' השתא הוא דבגרה אינו מחזור לדעת הרמב"ם וכמ"ש המ"מ. ובב"ש, שם ס"ק ה', הוסיף: ומ"ש הרמב"ם מתחלת יום תשלום הו"ח תקרא בוגרת קשה לי שב הסוגיא פלוגתא רב ושמואל ביום שנשלם הו"ח ויש בה סימני בגרות פליגי ת"ל מיד בהתחלת אותו יום היא בוגרת. ובכ"מ, שם פ"ג הי"ד, הביא: שהריב"א בפ"י לקדושין פ"י הסוגיא בפירוש מתחזור לדעת רבי'. אך לא הביא פירושו, ועלינו לכוון הדרך שפירש הרמב"ם הסוגיא דקידושין שם במחלוקת רב ושמואל מאחר שסובר שאין סימנים לבוגרת.

ונראה שיש לדקדק בלשון הגמ' שם, אחר שמוקי מחלוקתם בקדיש ביומא דמשלים ששה: רב אמר הרי היא בוגרת לפנינו, מדהשתא בוגרת בצפרא נמי בוגרת, ושמואל אמר השתא הוא דאייתי סימנים. מבואר בזה בגמ' שסברת שמואל, שלא הוה בוגרת מצפרא, היא, משום שהשתא הוא דאייתי סימנים, ובסברת רב לא הזכירה הגמ' סימנים. מעתה אם נאמר שלרב מה שהיא בוגרת מצפרא הוא ג"כ משום סימנים, ומשום חזקה דהשתא דאייתי סימנים מצפרא, אז סברת שמואל, השתא הוא דאייתי סימנים, אינה מכרעת. מנא ליה שהסימנים הביאה השתא, הלא לפי סברת רב אפשר שהביאה הסימנים בבוקר, ואין התשובה נגד רב ממין הטענה. גם אם נאמר כן יש לדקדק מדוע לא הוזכרו סימנים בסברת רב. לפיכך נראה לפרש לפי שיטת הרמב"ם פירוש חדש בדברי הגמ'. והוא, שלפי אוקימתא זו בין לרב ובין לשמואל אנו אומרים שהסימנים באו השתא, זכיון שלא ראינום מקודם אין אנו אומרים חזקה דהשתא שמצפרא באו. אלא שבזה גופא חולקים אם הדין בגרות חל על ידי סימני בגרות או רק ע"י הזמן של ששה חדשים. רב סובר שאין לבגרות סימנים כלל, והדין בגרות חל בהזמן של ששה חדשים לחוד, והסימנים שנשנו בנדה מז, א' הם סימני נערות וקאי אבוחל, כשיטת הר"ת והרמב"ם. משום כן אמר רב הרי היא בוגרת לפנינו, מדהשתא בוגרת בצפרא נמי בוגרת, פירוש, שמיד בהתחלת יומא דמשלים שית נעשית בוגרת מתחלת היום אף אם לא הביאה כלל סימני בגרות, א"כ אף שלא ראינו הסימנים עד הערב כשם שהשתא היא בוגרת בצפרא נמי היא בוגרת, שכיון שאין דין הבגרות תלוי בסימנים אין צורך כלל בבדיקת הסימנים, כי אף אם לא הביאתם כלל היא בוגרת מצפרא. ושמואל סובר שהדין בגרות חל על ידי סימני בגרות, והסימנים שנשנו שם בנדה הם סימני בגרות, וקאי

אצמל כשיטת רש"י, או אף לר"ת שהסימנים השנויים במשנה הם סימני נערוות וקאי אבוהל, הסימנים השנויים בברייתא הם סימני בגרות וקאי אצמל. משום כן סובר כיון שמתחלה לא ראינו הסימנים אין לנו להחזיקה לבוגרת מצפרא. וזהו שאמרה הגמ' בסברתו, השתא הוא דאייתי סימנים, וכיון שהשתא הוא דאייתי סימנים אינה בוגרת למפרע. אבל לרב אף שגם הוא מודה שהשתא הוא דאייתי סימנים, והסימנים שראינו השתא אין לנו להחזיקם למפרע, בכל זאת מכיון שאין דין הבגרות תלוי בסימנים רק בהזמן של ששה חדשים, הזמן כבר בא מתחלת היום. פירוש זה פירשתי מדעתא דנפשי ומצאתיו בתוס' ר"י הזקן, שנביא דבריו להלן, שרמז עליו בקיצור, עי"ש. וברוך שכוונתי. ואולי לזה הפירוש כוון גם הריב"א שהביא הכ"מ וכתב עליו שהוא פירוש מתחזור לדעת הרמב"ם.

אמנם זה הפירוש הוא רק לפי מסקנת הסוגיא שם, אבל בהשקלא וטריא של הסוגיא יש שסברה הגמ' שגם לרב יש לבוגרת סימנים. לפיכך בההוה אמינא, שהגמ' שואלת: אימת אילימא בתוך ששה בהא נימא רב הרי היא בוגרת לפנינו השתא הוא דבגרה. פירש גם הר"י הזקן שאז סברה הגמ' שלכו"ע הבגרות תלויה בסימנים, משו"ה אמר גם לרב השתא הוא דבגרה ע"י הסימנים אף תוך ששה, שאם הדין בגרות היה חל רק ע"י הזמן הלא כיון שהיא בתוך ששה גם השתא איננה בוגרת. [אכן זה צ"ל רק לפי גירסת רש"י והרי"ף שם, אבל בתו"י ד"ה אילימא כתב, על פרש"י: ואין נראה דלעולם לא תמהר לבגור תוך ו' אלא מיירי דבאה לפנינו אחר ששה ול"ג השתא הוא דבגרה. וא"כ י"ל שהרמב"ם גרס כהתו"י, והקושיא היא זה גופא איך היא בוגרת למפרע תוך ו' כיון שהבגרות תלויה בזמן אינה נעשית בוגרת קודם שנגמר הזמן של ששה חדשים.] כן צריך לפרש גם דברי הגמ' להלן בסוגיא שם: נימא כתנאי מי מוציא מיד מי כו' נימא רב דאמר כרבי נתן ושמזאל דאמר כר' יעקב, אמר לך רב כו' עד כאן לא קאמר ר' יעקב התם דאיכא למימר העמד ממון על חזקתו אבל הכא מי נימא העמד גוף על חזקתו. מתחלה סברה הגמ' לומר שלכו"ע הבגרות תלויה בהבאת הסימנים, ונחלקו אם אנו אומרים חזקה דהשתא על צפרא, וכמו שסברה ההו"א לענין תוך ו' לגי' רש"י והרי"ף לפי' תוס' ר"י הזקן, לפיכך אמר, נימא רב דאמר כרבי נתן שאזיל בתר חזקה. ודחי, הכא מי נימא העמד גוף על חזקתו. עי"ש ברש"י ותוס' שנדחקו לפרש משום שביום זה אין בה חזקה דנערוות, אבל לפי פירושנו לשיטת הרמב"ם הפירוש בדברי הגמ' הוא מרוות, וזהו שדחי הכא מי נימא העמד גוף על חזקתו, כיון שלרב דין הבגרות חל רק ע"י הזמן ולא ע"י סימנים, ומיד

בהתחלת הבוקר היא בוגרת אף בלי סימנים, ואין כאן ספק, א"כ לא שייך לומר העמד גוף על חזקתו, מכיון שאין ספק, הלא לא שייך חזקה. וכן פי' הר"י הזקן דברי הגמ' שם להלן: נימא כהני תנאי קידשה אביה כו' לא אידי ואידי כשמואל כאן במכחשתו כאן בשאין מכחשתו, ונימא מדמתניתא לא פליגי אמוראי נמי לא פליגי, ותסברא כו' דילמא כי עבד עובדא במכחשתו. ופי' הר"י הזקן ז"ל: וקא בעי דנימא נמי דאמוראי לא פליגי ואפילו רב מודה שיש לבוגרת סימנים ואיזו סימניה אצמל קאי כו' ותסברא וכו' אלא כי עבד איהו עובדא דלא הוה בהו הכחשה כלל שלא בדקוה כלל אלא דעבדי בה עובדא כרב שמתחלת תשלום הששה חדשים יש לה דין בוגרת ואין סימנים אחרים לבוגרת כל עיקר וזהו עקר הפי'. בסוף דבריו אלה רמז להפירוש שפירשנו לפי שיטת הרמב"ם במסקנת הסוגיא. [גם מהרא"ש נראה שמפרש פירוש חדש בהסוגיא. בנדה מט, א' פי' ר"ת מחלוקת של ר"י ור"ש, אם תוך הפרק כלפני הפרק או כלאחר הפרק, שהוא ביום האחרון של שנת י"ב וי"ג, שלר"י הוי זמן הבאת שתי שערות מתחלת היום ולר"ש בסוף היום, וכתב שם ע"ז הרא"ש: וכה"ג אשכחן פלוגתא בעשרה יוחסין (דף עט.) גבי קדשה אביה בדרך וקדשה היא עצמה בעיר דפליגי ביומא דמשלים שית. מדבריו אלו מוכח שגם הוא מפרש שלא לענין חזקה נחלקו רב ושמואל אלא נחלקו לענין הזמן להבאת סימני בגרות אם הוא מתחלת היום או מסוף היום, כמו שנחלקו ר"י ור"ש לענין סימני נערות לפר"ת. אלא שלפירוש הרא"ש שניהם סוברים שיש לבוגרת סימני בגרות, ומחלוקתם היא משום תוך הפרק, ואין פי' זה ניתן לפרש לשיטת הרמב"ם הסובר שאין לבגרות סימנים כלל. אבל בזה פירוש הרא"ש מכוון עם הפי' שפירשנו לשיטת הרמב"ם שרב ושמואל לא לענין חזקה נחלקו. וצריך לומר גם להרא"ש שזהו רק לפי המסקנה אבל בהשקלא וטריה סברה הגמ' שנחלקו לענין חזקה, כמו שכתב הר"י הזקן לפירושנו. ובמל"מ, ה' אישות פ"ג הי"ד, הביא דברי מהרימ"ט, הא"ה סי' ח' שכתב: וכן תוך זמן כלפני זמן ומיהו ביומא דמישלים בהו שיתא ספיקא הוי. וכתב ע"ז המל"מ: ולא ידעתי מה ענין זה לכאן דהתם בסימני בגרות הוא ולית כאן ספיקא דלכו"ע כל אותו היום ראוי להביא סימנים אלא דפליגי במלתא אחריתי ודברי הרב צל"ע. ולפי דברי הרא"ש סרה תמיהת המל"מ. שהמהרימ"ט מפרש כהרא"ש. ועי' במאמרנו תורת "איש" ו"גדול", שהופיע זה עתה ב"תלפיות", שנה ה', חוב' ג"ד, שם בפ"ד הארכנו בדברי הרא"ש אלה ובביאור כל הענין של תוך הפרק.]

בפירוש זה בשיטת רב תתורץ היטב קושית התוס', שם בד"ה ושמואל מ"ש ממקוה, שהקשו: ואם תאמר לרב נמי תקשי דע"כ לא קאמר רב דמצפרא

נמי בוגרת היא אלא משום דליכא חזקה דנערות כדפי' הקונטרס אבל אי היא חזקה דנערות מודה רב דאוקמא אחזקתא והכי נמי גבי מקוה איכא חזקה דשלם. ותירצו בדוחק: וי"ל דלרב נמי קשה ונקט שמואל משום דפריך ליה בהדיא טפי. אכן לפי המבואר, שטעם רב ביומא דמשלים ששה הוא לא משום חזקה דהשתא אלא משום שהדין בגרות חל רק בזמן, ומה שבתוך ו' לא הוי בוגרת הוא לא משום שאזיל בתר חזקה דנערות אלא משום שעדיין לא נשלם הזמן של ששה חדשים, א"כ לרב לא שייך להקשות שגיוזל בתר חזקה דהשתא. אבל לשמואל שהדין בוגרת חל ע"י סימנים, ולא הוי לדידיה בוגרת מצפרא משום שהשתא הוא דאייתי סימנים ולא ראינום מקודם, שפיר מקשה שנימא חזקה מדאייתי השתא אייתי גם מצפרא, כמו שאנו אומרים גבי מקוה חזקה דהשתא. זהו פירוש הסוגיא כפי שרמז לנו הר"י הזקן ועולה יפה לשיטת הרמב"ם, שאין לדין בגרות סימנים, שלא נתחווה להמ"מ לשיטתיה.

מעתה תתישב גם הקושיא הראשונה של המ"מ, מה שלא הזכיר הרמב"ם דין האמור כאן בסוגיא דקידושין. אבל לפי מה שפירשנו הסוגיא לשיטתיה, הלא הזכיר דין זה, במה שכתב, בה' אישות פ"ב ה"ב: ומאחר שתביא סימן התחתון תקרא נערה עד ו' חדשים גמורים, ומתחלת יום תשלום הששה חדשים ומעלה תקרא בוגרת, ואין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים בלבד. והוא משום שפסק כרב שהיא נעשית בוגרת מיד בתחלת יום דמשלם ששה, מטעם שסובר שהדין בגרות אין חל ע"י סימנים אלא בזמן של ו' חדשים לחוד, והסימנים העליונים הם סימני נערות, וכמ"ש שם בה"ת, והזמן כבר בא מתחלת היום. ובכ"מ, שם פ"ג הי"ד, הביא בשם הריב"א יישוב על קושיא זו של המ"מ בדרך זה: והר"מ לא כתב שמועה זו כסידורא בגמ' שכבר הודיעך בפרק ב' מהלכות אישות שמיום תשלום הו' חדשים תקרא בוגרת כו' לא הוצרך לחזור ולכתוב זאת השמועה. ולדברינו התירוץ יותר מרווח. שבאמת זו ההלכה יוצאת מזו השמועה, ובוה שכתב בפ"ב הזכיר וכתב דין האמור כאן בסוגיא דקידושין לפי פירושנו.

— ג —

ביארנו דברי הרמב"ם ה' אישות פ"ג הי"ד: היתה הבת ספק בוגרת בין שקידשה אביה כו' בין שקידשה היא עצמה כו' צריכה גט מספק. ויישבנו קושיות המ"מ על זה. עדיין עלינו לבאר וליישב גם מה שהקשה הלח"מ שם על זה: אמאי לא אמרינן דאוקמינן אחזקתה ותיהוי נערה, לוקמה בחזקת נערה, עי"ש. ונראה שהנה התוס' ביבמות סח, א' ד"ה רישא, הקשו: וא"ת וספק בן ט' היאך פוסל בביאתו נוקמיה אחזקא קמייתא דהוה פחות מבן תשעה כו' ויש לומר

דהכא כגון דהשתא דאתי קמן הוי ודאי בן תשעה אע"פ שהיה ספק כשבא עליה לא מוקמינן ליה אחזקה קמייתא אלא אזלינן בתר השתא שהוא ודאי בן תשעה דחזקה קמייתא איתרע ליה. אכן הרמב"ם, בה' תרומות פ"ח ה' י"א, סתם הדברים בדין ספק בן ט', ומסתימת דבריו נראה שבכל אופן, אף במקום שהוא עדיין גם עתה ספק בן ט', לא מוקמינן ליה אחזקה, והדרה קושית התוס'. ונראה שהנה כבר כתב המהרי"ט, הובא בש"ש, שמעתא ג' פ"ט, שחזקת קטנות לא הוי חזקה משום שעשויה להשתנות, וביאר בזה דברי התוס' הנ"ל. והש"ש השיג עליו בהרבה קושיות. והביא גם מדברי התוס' קידושין סד, ב', גבי בני זה בן י"ג שנה ויום אחד, שמבואר מדבריהם שם שאף חזקת קטנות העשויה להשתנות הוה חזקה. ונדחק לפי"ז בדברי התוס' דיבמות הנ"ל. עוד הקשה בשמעתא א' פ"ב, על הא דאמרו בקידושין לט, א': ערלה בחו"ל הלכה ודאן אסור וספיקן מותר. ובהוס' ב"ב כד, א' מבואר דגבי ספק ערלה אם יש הוכחה של קרוב הוי ליה ודאי. וה"ה חזקה או רוב. לפי"ז הקשה הש"ש: ולפי מה שמבואר אצלנו, בשמעתא ג' פ' י"ג, דספק בשנים הוי ליה חזקה מעליא ואע"ג דעשוי להשתנות דהא סופו ליגדל מכל מקום מוקי ליה בחזקת קטנות, וכיון דהיכא דאיכא חזקה או רובא לא מקרי ספק א"כ ספק ערלה אם נסתפקנו אם היא בת שלש או לא נימא אוקי אחזקתו ועדיין אינה בת שלש וכיון דאילן אית ליה חזקה מהני חזקתו גם לפירות וכמו דמהני חזקת האם לבת. והניח בצ"ע. עוד הקשה בשמעתא ג' פי"ג: ולפמ"ש דחזקת קטנות הוי חזקה אע"ג דעשוי להשתנות כו' יש מקום עיון בהא דמשמע דע"א נאמן באיסור חדש וכמבואר בתוס' פ"ב דכתובות דף כ"ד ד"ה שלי חדש ושל חברי ישן כו' א"כ נוקי אחזקה ולומר השתא הוא דנשרש לאחר הפסח. כן הקשה, שם, על הא דכתב הטור בשם הרא"ש, ביו"ד סי' רצ"ג: בסתם תבואה דשרי לאחר הפסח מכת ספק ספיקא, ספק שמא היא משנה שעברה ואת"ל משנה זו מ"מ אימר נשרש קודם העומר עיי"ש, וכ"כ הרמ"א שם. והקשה הש"ש: כיון דבתבואה איכא חזקה לומר השתא הוא משנה זו דהו"ל כמו חזקת קטנות כשנסתפק אם שתי שנים או שנה אחת וראוי לומר אוקי אחזקה והשתא הוא דנשרש בשנה זו אחר העומר וליכא ספק ספיקא כיון דהעלו הפוסקים דלא מהני ס"ס נגד חזקה. והניח בצ"ע.

ונראה דגם בחזקת קטנות אם נסתפק על קטן אם הוא שתי שנים או שנה אחת לא נאמר חזקה שהוא בן א', אף לדברי התוס' בקידושין, גבי בני זה בן י"ג, שחזקת קטנות הוה חזקה. שבדבר העשוי להשתנות אם אין אנו מסופקים על שינוי המציאות רק על שינוי הזמן לא שייך חזקה, ורק בספק בן י"ג שאנו מסופקים על שינוי המציאות, וכמו שיתבאר להלן שהמעבר מקטנות לגדלות

הוא שינוי הגוף למציאות אחרת, בזה אנו אומרים שלא נעשה בו השינוי במציאותו ומהותו, ונשאר בחזקתו ומצבו הקודם. אבל כשאנו מסופקים על קטן אם הוא שתי שנים או שנה אחת, שלא נעשה בו שום שינוי במציאות גם אם הוא שתי שנים, שבן ב' הרי הוא כבן א', בזה לא נאמר חזקה שהוא בן א'. מכיון שאין אנו מסופקים על שינוי במציאות רק על שינוי בזמן, והוא עשוי להשתנות, בזה לא אמרינן חזקה אף לדברי התוס' שלענין ספק י"ג אמרינן חזקה.

לפי"ז יתורץ כל מה שהק' הש"ש. דגבי תבואה כשאנו מסופקים אם הוא משנה זו או משנה הקודמת שלא נעשה שום שינוי בגוף התבואה לא אמרינן חזקה דהשתא הוא דנשרש. ומ"ש דהו"ל כמו חזקת קטנות כשנסתפק אם שתי שנים או שנה אחת, גם בחזקת קטנות באופן זה לא נאמר חזקה. ורק בספק י"ג שאנו מסופקים על שינוי במציאות, על מעבר מקטנות לגדלות, אנו אומרים חזקה שלא נעשה השינוי ונשאר במצבו הקודם. מעתה תתורץ גם קושיתו מספק ערלה אם נסתפקנו אם היא בת שלש או לא נימא אוקי אחזקתו ועדיין אינה בת ג'. כי הלא הג' שנות ערלה אינן משנות מציאותו ומהותו של האילן. כי מציאות האילן לאחר ג' אינה שונה מלפני ג', ואם עקרו אילן זקן ונטעוהו מחדש ג"כ יש בו איסור ערלה, וכמו דתנן ערלה פ"א מ"ג: אילן שנעקר והסלע עמו כו' אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. אף שבמציאותו ובשנותיו הוא כבר אחר ג'. — ודוחק לומר שע"י הנטיעה החדשה שוב משתנה מציאות האילן. — אלא הג' שנות ערלה הן משך זמן איסור מיום הנטיעה שגבלה התורה, ואינו תלוי כלל במציאותו של האילן. [וכבר נתבאר אצלינו ענין זה בארוכה ב"חידושים והארות על תשובות הרמב"ם" שבאו בספרי משנה תורה להרמב"ם הוצאת עם-חי, ניו-יורק ה'תש"ז. עי"ש בכרך ה' בתשובות סי' ר"ז וסי' ש"ו ובחידושינו על זה, ואכ"מ]. וכיון שהג' שנות ערלה אינן שינוי במציאותו של האילן לא אמרינן בזה חזקה, כיון שהספק הוא לא על שינוי המציאות, רק על זמן הנטיעה, והוא עשוי להשתנות. [ובמקום אחר תירצנו קושית הש"ש, מספק ערלה, שלא שייך חזקה על האילן מטעם אחר. עי' במאמרנו "בענין גידולי ערלה" שהופיע בקובץ "פרי עץ חיים", חוברת ה', היוצא ע"י ישיבת טלז]. מעתה יש לומר גבי ספק בן ט', שגם אם הוא בן ט' עדיין קטן הוא, ולא נעשה בו שינוי ומעבר מקטנות לגדלות כמו בספק בן י"ג, שכיון שאין אנו מסופקים על שינוי במציאות, הוי כמו ספק אם הוא בן א' או ב' שאין אנו אומרים בזה חזקה וכמ"ש. אכן התוס' נקטו שגבי בן ט' נתנו בו לענין זה דין גדלות, וחשיב כאילו נעשה בו מעבר מקטנות לגדלות, והוי שינוי במציאות ושייך חזקה, לפיכך הוכרחו להעמיד הדין של ספק בן ט' כגון דהשתא

דאתי קמן הוי ודאי בן תשעה דחזקה קמייתא איתרע ליה. אבל הרמב"ם שסותם הדברים סובר שאין לבן ט' דין גדלות, ומשו"ה לא שייך גביה חזקת קטנות, כיון שאין הספק על שינוי מציאותו רק על הזמן שעשוי להשתנות.

לפי המבואר תסור קושית הלח"מ על הרמב"ם, למה סובר שלא מוקמינן ספק בוגרת בחזקת נערה. אך מקודם עלינו לבאר שיטתו בעיקר דין הבגרות. ונראה שהנה יש שני דינים: א) גדלות. ב) בגרות. ויש לחקור אם דין הבגרות הוא הלכה בפני עצמה, או שדין הבגרות אינו הלכה בפני עצמה אלא הוא הלכה בדין הגדלות. צדדי החקירה הם. דין הגדלות חל משום המציאות של גדלות, שהוא שינוי הגוף שבה האדם משתנה ועובר מקטנות לגדלות. עי' קידושין טז, ב': מה לסימנין שנשתנה הגוף, ובתוס' שם ד"ה מה. ושנות הגדלות והסימנים הם מעידים וגורמים למציאות זו של המעבר מקטנות לגדלות. ואם זו המציאות באה קודם נעשה גדול קודם. עי' גדה מה, ב' ויבמות יב, ב' וסנהדרין סט, א' ובתוס' שם ד"ה בידוע, ובהרא"ש גיטין פט, ב' בשם הר"ח, ובתשובות מהרי"ט, ח' אהע"ז סי' נ"א. אמנם בדין הבגרות יש לחקור אם הוא חל גם כן משום מציאות חדשה של שינוי הגוף. וכשם שבגדלות יש שינוי הגוף ומעבר מקטנות לגדלות כן גם בבגרות יש שינוי הגוף ומעבר מגדלות לבגרות. או שמשעה שהאדם הגיע לגדלות, ונעשה בו השינוי והמעבר מקטנות לגדלות, אין בו עוד שינוי אחר של מעבר מגדלות לבגרות, כי אין הבגרות תקופה חדשה בגדלות האדם, היא אותה תקופה של הגדלות, אלא היא רק ביגור וגמר של הגדלות שבה הגדלות מתבגרת ונגמרת. וכשהגדלות בגרה ונגמרה, זוהי בגרות, ואז חל הדין בגרות. לא משום מציאות חדשה של בגרות אלא משום הגדלות שנתבגרה ונגמרה, כי אין בבגרות מציאות של שינוי הגוף ומעבר לתקופה חדשה. [ומה שמבואר בכתובות מה, א', בענין אישתני גופא אישתני קטלא, שבוגרת חשיבא אישתני גופא, אין זה ענין לחקירתנו, כי לענין דין הנאמר שם גם בגרות הגדלות מקרי אישתני גופא. גם הלא מובא שם בחטאו עד שלא נתמנו ונתמנו חשיב גם כן אישתני גופא, וכמ"ש ברש"י ד"ה פטורין, אף שזה לא הוי שינוי הגוף במציאות. אלא שחשיב אישתני גופא משום שינוי התואר, וי"ל שגם בוגרת הוי שינוי גוף כזה. מיהו בתוס' שם, ד"ה תנאי, כתבו דחטאו עד שלא נתמנו ונתמנו חשיב אישתני דינא. גם מה שמבואר ביבמות נט, א' החילוק בין כהן שאירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול יכנוס, לבין כהן גדול שקדש את הקטנה ובגרה תחתיו שלא יכנוס, משום דהא אישתני גופה הא לא אישתני גופה, ומובא טעם זה ברמב"ם, ה' איסורי ביאה, פי"ז הי"ז, גם כן אין ענין לחקירתנו. שיש לחלק גם משם כהנ"ל. ועי"ש בתוס' ד"ה הא, שנסתפקו אם בעולה או מוכת עץ חשיבא אישתני גופא,

אף שבודאי יש בהם שינוי הגוף במציאות, דחוקת בתולה היא חזקת הגוף. והוא משום שגם שם השינוי הגוף אינו תלוי בשינוי המציאות אלא בהתואר, ונסתפקו התוס' אם בעולה או מוכ"ע נשתנו בהתואר. מיהו יש לומר שהתוס' נסתפקו משום שבבעולה ומוכ"ע אין השינוי בכל הגוף, אבל לענין חזקה אמרינן חזקה גם בשינוי במקום אחד בגוף, כמו שאנו אומרים חזקת הגוף גבי מומין, משום כן חזקת בתולה היא חזקת הגוף. ועי' במל"מ, ה' איסורי ביאה, פי"ז הי"ז, מה שכתב בזה. ואכמ"ל.]

ונראה שבזו החקירה תלויה המחלוקת של הרמב"ם עם שאר הראשונים אם דין הבגרות חל ע"י סימני בגרות או ע"י הזמן של ששה חדשים לחוד. שיטת הראשונים, שגם דין הבגרות חל ע"י סימני בגרות כמו שדין הגדלות חל ע"י סימני גדלות, היא, שדין הבגרות הלכה בפני עצמה היא, כי דין הבגרות חל משום מציאות ושינוי הגוף של מעבר מגדלות לבגרות, כמו שדין הגדלות חל משום מציאות של שינוי הגוף ומעבר מקטנות לגדלות. לפיכך אין דין הבגרות חל רק ע"י הגורם של סימני בגרות, כמו שאין דין הגדלות חל רק ע"י הגורם של סימני גדלות. וכל זמן שלא באו הסימני בגרות אין מועיל הזמן של ששה חדשים שבין נערות לבגרות. כי מזה שלא באו הסימני, סימן הוא שלא חל עדיין בגוף השינוי והמעבר לבגרות. ואם הקדימו הסימני בוגרת ובאו בתוך הזמן של ששה חדשים נעשית בוגרת מקודם, כמבואר מהסוגיא דקידושין ע"ט, א' שהבאנו לפי גירסת רש"י וזרי"ף השתא הוא דאייתי סימני. ועי' בזה בר"ן שם בקידושין, ובב"י, אהע"ז סי' ל"ז, בשם רבינו ירוחם, ובח"מ בשו"ע אהע"ז שם סק"ו, וב"ש שם ס"ק ה'. והוא משום שכיון שהקדימו הסימני בוגרת סימן הוא שכבר חל בהגוף השינוי והמעבר לבגרות, וחל הדין בגרות. אבל שיטת הרמב"ם, שאין דין הבגרות חל ע"י סימני בגרות רק ע"י הזמן של ששה חדשים לחוד, היא, שדין הבגרות אינו הלכה בפני עצמה, רק הלכה בדין הגדלות. משום שהבגרות איננה מציאות חדשה של שינוי ומעבר מגדלות לבגרות, רק ביגור וגמר של הגדלות. לפיכך אין לבגרות סימני בגרות מיוחדים שעל ידם יחול דין הבגרות, כמו שיש לגדלות סימני גדלות. ובהשש חדשים שבין נערות לבגרות לחוד אנו יודעים שכבר נתבגרה הגדלות. ואז חל הדין בגרות, שהוא הלכה נוספת בדין הגדלות, ולא קודם, עי' בח"מ שם.

מעתה תתישב היטב גם קושית הלח"מ, למה לא אמרינן בספק בוגרת חזקת נערה לשיטת הרמב"ם. כי לפי המבואר בשיטת הרמב"ם, הסובר שאין לבגרות סימני בגרות, ודין הבגרות חל ע"י ששה חדשים שבין נערות לבגרות לחוד, שהוא משום שאין בבגרות שינוי הגוף ומעבר מגדלות לבגרות, ואין

הבגרות מציאות אחרת מנערות, א"כ לא שייך לומר שנוקמה בחזקת נערה. כי במציאותה גם הבוגרת אינה שונה מנערה. ובמקום שאין שינוי במציאות רק בהדין לא שייך חזקה היכא דעשוי להשתנות וכמ"ש. וכמו שאין לשיטת הרמב"ם חזקה בספק בן ט', מטעם זה אין חזקה גם בספק בוגרת.

— ד —

נתבארה שיטת הרמב"ם שאין לבגרות סימנים. אמנם עדיין קשה עליו מדברי התוספתא דנדה מז, א' שהבאנו שנאמר בה מפורש, על הסימנים העליונים המנויים בה: אלו הן סימני בגרות. ודברי הלח"מ, שהרמב"ם לא גרס זה, קשים, מאחר שגירסא זו היא בכל הספרים. גם הלח"מ בעצמו הביא מהסמ"ג שהבין בדעת הרמב"ם שעם היות לו גירסתנו בגמ' פי' מה שפי'. ביותר קשה שיטה זו של הרמב"ם מדברי עצמו, שכתב, ה' אישות פ"ב הט"ו: בן י"ג שנה ויום אחד שלא הביא סימן שלמטה ונראו בו כל הסימנים של מעלה ה"ז ספק בין גדול לקטן, ואם לא נבדק מלמטה כיון שנראה בו סימני בגרות מלמעלה ה"ז בחזקת גדול. וכתב הראב"ד: נ"ל שזה היה שטף רוח ולא עיין בדבריו וטעה במה שסידר בבת כי הבת יש לה סימני בגרות והם סי' עליון אבל הבן אין לו סי' העליון כו' ולא סימני בגרות. והמ"מ שם כתב: זה לא ידעתי מאין הוציאו רבינו וגם לא הבנתי מהו ואי אלו סימנים יש באיש ואין לומר הסימנים שהן באשה שהרי אין הדדין משתנין באיש בגדלות כמו באשה כו' ואולי שרבינו סובר ומפרש שיש לאיש סימנים עליונים כו' ועדיין לא ידעתי מניין לו מ"ש. כן בה' עדות, פ"ט ה"ח, כתב הרמב"ם: קטן שהגיע לכלל שנותיו שנראו בו סימני בגרות מלמעלה אינו צריך בדיקה ואם לאו אין מקבלין עדותו עד שיבדק. וכתב ע"ז הכ"מ: דעת רבינו שיש לאיש סימנים מלמעלה וכתב בפ"ב מה' אישות והשיג עליו הראב"ד וה"ה הניח הדבר בצ"ע.

מעתה לשיטת הרמב"ם, שהסימנים עליונים באשה הם סימני נערות, אף אם נאמר כדברי המ"מ והכ"מ, שהרמב"ם סובר שיש לאיש סימנים עליונים כמו באשה, עדיין יקשה מה שלענין אשה סובר הרמב"ם שהסימנים העליונים הם סימני נערות, ולענין איש כתב שהם סימני בגרות. ועי' מה שאמרנו בזה ב"חידושים והארות על תשובות הרמב"ם" סי' ל"ו.

והנראה, שנינו בנדה מה, א': בא סימן התחתון עד שלא בא העליון או חולצת או מתיבמת, בא העליון עד שלא בא התחתון אף על פי שאי אפשר ר"מ אומר לא חולצת ולא מתיבמת, וחכ"א או חולצת או מתיבמת, מפני שאמרו אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון אבל אי אפשר לעליון לבא עד שלא בא

התחתון. ובגמ', שם מח, ב': דכולי עלמא מיהא אתחתון סמכינן, מנלן כו' אמר קרא איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, מה איש בסימן אחד אף אשה בסימן אחד, ואימא או האי או האי, כאיש, מה איש תחתון ולא עליון אף אשה תחתון ולא עליון. פרש"י: איש, אין בו סימן עליון שאין בו סימן דדין משתנים. והמ"מ, ה' אישות פ"ב הט"ו, תמה מזה על הרמב"ם שסובר שיש לאיש סימנים עליונים. ובביאור הגר"א בחו"מ, סי' ל"ה ס"ק ה', תירץ קושית המ"מ: ול"נ דה"ק דבאיש ודאי על סימן התחתון ולא עליון סמכי' מדאמרי' ברפ"ח דסנהדרין התחתון ולא העליון כו'. בן ולא איש קטן פטור שלא כו' וא"א דוקא עליון א"כ בן סורר ומורה היכי משכחת לה דהא שיקיף הוא רק ג' חדשים והוא קודם הרבה לזקן העליון מה שא"כ באשה דבן ולא בת כו'. תירץ בזה הגר"א את קושית המ"מ, לפי שיטתו והבנתו שם בדברי הרמב"ם שהסימן העליון באיש הוא לא משינוי הדדים אלא מנתמלא זקנו, שהפירוש בתירוץ הגמ', מה איש בסימן אחד, להרמב"ם הוא לא משום שאין לו סימן עליון כפרש"י, אלא, אם תאמר באיש דלא סמכינן אתחתון לחוד א"כ בן סורר ומורה היכי משכחת לה. וכבר הנחנו דברי הגר"א בצ"ע בחידושינו על ת' הרמב"ם שם, שפירוש זה לא יספיק בתירוץ הגמ' על הקושיא השניה, ואימא או האי או האי, כאיש, מה איש תחתון ולא עליון אף אשה תחתון ולא עליון. דהרי גם אם נאמר או האי או האי בן סורר ומורה משכחת לה אם הביא התחתון, ואם לא הביא התחתון מנא לן באיש דתחתון ולא עליון. עי' מ"ש שם, וכאן אנו מוסיפים והולכים בדרך אחר.

ונראה לפרש דברי הגמ' לשיטת הרמב"ם, על דרך שפירש הגר"א, אבל באופן אחר. הנה בחידושינו על ת' הרמב"ם שם כבר הראנו מקור לדברי הרמב"ם, שיש לאיש סימני בגרות מלמעלה, ממס' סופרים. אמנם הוא רק לפי הבנת הטור והגר"א בדברי הרמב"ם שהסימן העליון הוא משערות של זקן. אבל לדבריהם הנחנו שם בצ"ע את דברי הרמב"ם שכתב: ונראה בו כל הסימנים של מעלה. כיון שלפי הטור והגר"א הסי' העליון הוא נתמלא זקנו, שאינו רק סימן אחד, איך שייך לומר כל הסימנים על סימן יחידי של זקן, ועדיין צ"ע. ומזה מוכח גם כהבנת המ"מ והכ"מ בדברי הרמב"ם, שסובר שיש לאיש עוד סימנים של מעלה לבד משערות הזקן. ונראה להראות כאן מקור לזה, שמצינו עוד סימנים של מעלה באיש המסמנים לבגרות. שנינו בסנהדרין סח, ב': מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון ולא העליון כו', שנאמר כי יהיה לאיש בן כו', בן ולא איש, קטן פטור שלא בא לכלל מצות. ובגמ': קטן מנלן דפטור כו' ועוד בן ולא איש קטן משמע, אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא

וכי יהיה לאיש בן, בן הסמוך לגבורתו של איש. ובגמ' שם סט, א': א"ר כרוספדאי א"ר שבתי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ג' חדשים בלבד, אמרי במערבא בן ולא הראוי לקרותו אב. — ולאחר ג' חדשים אחר שהביא שתי שערות העובר ראוי להיות ניכר אם אשה נתעברה ממנו, וראוי לקרותו אב. — ופריך: והאנן תנן משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן. ומשני: הקיף זקן אע"ג דלא מלו ג' חדשים, מלו ג' חדשים אע"ג דלא הקיף. ובירושלמי, שם פ"ח הלכה א': ר' זעירא ר' אבהו ר' יוסי בן חנינה בשם ר"ש בן לקיש כתיב וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה, מאימתי הוא נעשה איש משיזיד, מאימתי הוא מזיד, משתתפשט הכף, משל בשל הזרע מבפנים השחירה הקדירה מבחוץ. א"ר זעירא תנא ר' שילא בר בינא, כי יהיה לאיש בן לא שיהא הבן אב, מכיון שהוא ראוי לבא על אשה ולעברה היי די ליה אב ולא בן ואמרה התורה בן ולא אב. ואתיין כי דמר ר' יסא בשם ר' שבתי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד. בדעת ר"ש בן לקיש, מאימתי הוא נעשה איש כו' משתתפשט הכף, פירש הק"ע: מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום ומכיון שמגדל זהולך לו השערות נראית. והפ"מ פירש: מקום הגבוה שעל הגיד וניכר בו סימנים. לפי פירושם אין הוא מוסיף כלום על מה ששנינו במשנה ועד שיקיף. ועי"ש בבבלי סח, ב'. אבל משיטת הירושלמי נראה שהאמוראים בגמ' באו להוסיף על המשנה ולמעט מדין בן סורר אלו שלא נתמעטו במשנה. כן בדעת ר' יסא בשם ר' שבתי: כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד, שהוא שלא כמו שנאמר בבבלי משמו: אינן אלא ג' חדשים. פי' הק"ע: היינו שעברו עליו יותר מששה חדשים, דיולדת לשבעה יולדת למקוטעין, נמצא ראוי הוא לבא עליה ביום שנעשה איש ולהולידה ביום הראשון לחדש השביעי, וראוי לקרותו אב, עי"ש. ופירושו דחוק, שהוכרח לומר שעברו עליו יותר מששה חדשים. משום שצריך להיות גם יום הראשון לחדש השביעי. ובירושלמי נאמר ששה חדשים בלבד. גם לפירושו הוא נדחק לפרש מה שנאמר בירושלמי לעברה, פירושו להולידה, והוא דחוק. ועי"ש ב"שירי קרבן". הפ"מ מחק גירסת הספרים והגיה: אינן אלא שלשה חדשים בלבד. להשוות דברי הירושלמי עם הבבלי. וגם זה קשה למחוק ולהגיה הספרים.

ונראה שהאמוראים בירושלמי באו להוסיף מדרגות בבגרות האיש, שאין דין בן סורר ומורה נוהג בהם, שלא נשנו במשנה. ואמרו בשם ר"ש בן לקיש: מאימתי הוא נעשה איש משתתפשט הכף. הוא סובר, שכמו שדרשינן במשנה בן ולא איש למעטו מדין בן סו"מ. ואיש שנתמעט כאן אינו כאיש הנאמר בכל מקום. שהלא קטן פטור, ובן סורר שחייב הוא כבר גדול, ובו נאמר בן ולא איש, א"כ האיש הנאמר

כאן הוא כבר בגור יותר מאיש של כל מקום שהוא מיד כשהגיע ל"ג שנים ויום א' והביא שתי שערות. ובגרותו כאן מפרשת המשנה שהיא באה משהקיף זקן התחתון. ועי"ש ברש"י ד"ה שנאמר. על זה מוסיף ר"ש בן לקיש שכמו כן אם נתפשט הכף, אף אם לא הקיף, הוא איש מבוגר שנתמעט מבן ולא איש. ופירושו של נתפשט הכף, נראה שהוא כמו נתמעך הכף, שנאמר באשה בין סימני בגרות. וכשם שבאשה הוא סימן בגרות כן גם באיש הוא סימן בגרות להביאו לתורת איש ולהוציאו מתורת בן לענין בן סורר ומורה. ומצאתי תניא דמסייע לפירושי, שנתפשט הכף הנאמר באיש הוא מכוון עם נתמעך הכף הנאמר באשה, בתשובות הגאונים (הוצאת חברת מקיצי נרדמים, ע"י ד"ר ברלינר, שנה שלישית, תרמ"ן, ברלין). סי' ע"ד, שהיא תשובה לרש"ג או לרה"ג עי"ש בהערות ותקונים לסי' ע"ג, אמור: דתנו רבנן אלו הן סימני בגרות וכו' ר' שמע' אומר משיתמעך הכף כו' והמחזור שבכולן מלמטה מיעוך ופירושיה, שנתפשט המקום התפוח. רואים אנו שהגאון מפרש הפירוש של נתמעך נתפשט. והוא מפורש כדברינו שפירשנו שנתפשט הכף הנאמר בירושלמי באיש הוא נתמעך הכף הנאמר בבלי באשה שהוא סימן בגרות. ואולי גם הסי' בגרות משתקיף העטרה הנאמר שם באשה לפי הרמב"ם ה' אישות פ"ה ה"ז, שכתב: שהוא מקום הבשר התפוח שלמעלה מן הערוה, זכן פי' הר"ה. הוא מכוון עם מה שנאמר כאן באיש: ועד שיקיף זקן התחתון. ואמור ע"ז בגמ', שם ב': תני רבי חייא עד שיקיף עטרה. והאמוראים בירושלמי מוסיפים על המשנה גם הסימן של נתמעך הכף. מטעם זה אמר ר' יסא בשם ר' שבתי: כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד. מכיון שבגרות האיש ממעטתו מדין בן סו"מ משום בן ולא איש, ותלוי בסימני בגרות שנאמרו באשה, הלא בה נאמר שאין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד, וגם הסימנים דרכם לבא ביומא דמשלים שית, כמבואר בקידושין עט, א', לפיכך גם בגרות האיש באה בתשלום ששה חדשים, וכל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד. וזהו שאמר הירושלמי ואתיאי כי דמר כו'. פירוש, דברי ר"ש בן לקיש אתיא כדברי ר' יסא בשם ר' שבתי וכמו שפירשנו. אבל לר' שילא בר בינא, שאמר כי יהיה לאיש בן ולא שיהיה הבן אב, פי ראו לראוי לבא על אשה ולעברה, כמו שמפרש הירושלמי, כל ימיו של בן סורר ומורה לא יהיו רק ג' חדשים, כמו שאמור בבבלי בשם ר' כרוספדאי בשם ר' שבתי, ועי' להלן לשון הירו' יבמות פ"י ה"ח. ונחלקו ר' כרוספדאי בבבלי ור' יסא בירושלמי בדעת ר' שבתי אם ימיו של בן סו"מ הם ג' או ו' חדשים. ולהלן שם בירושלמי: א"ר יסי כו' מי היה בדין שיהא חייב קטן או גדול, הוי אומר גדול, פטרה תורה את הגדול וחייבה את הקטן. ובק"ע זפ"מ שם לא פירשו כראוי מדוע ר' יסי מכנה את

הבן סורר בשם קטן, אף שהוא גדול דקטן פטור. ולפי מה שביארנו את דברי ר' יסא בשם ר' שבתי דלעיל, שכל ימיו של בן סו"מ אינן אלא ו' חדשים בלבד, הוא משום שסובר כר"ש בן לקיש שפוטר את המבוגר בסימני בגרות, וזמן הבגרות הוא ששה חדשים. לפיכך אומר כאן, פטרה תורה את הגדול, פי' המבוגר. וחייבה את הקטן, פי' את שאינו מבוגר, ולשיטתיה מכנה את הבן לגבי האיש, כקטן לגבי גדול.

והנה בירושלמי יבמות, פ"י ה"ח, אמור: פשיטא הדא מילתא פחות מבן עשרים שהביא שתי שערות למפריעו הוא נעשה איש, ויותר מבן עשרים שהביא שתי שערות מיכן והילך הוא איש, מה פליגינן בבן עשרים שמואל אמר למפריעו הוא נעשה איש רב אמר מיכן והילך הוא איש, מתניתא פליגא בין על דין בין על דין, הסריס אינו נעשה בן סורר ומורה שאין בו הקפת זקן, ויתיר בו שמא יביא שתי שערות בתוך שלשה חדשים, כמאן דמר אין מקבלין התרייה על הספק. דברי הירושלמי אלה נתבארו באר היטב במאמרנו, תורת "איש" "וגדול", פ"ד ופ"ז, ב"תלפיות", שנה ה' חוב' ג"ד. לא באנו אלא להוסיף על פי דברי הירושלמי אל מה שנתבאר בדברינו כאן. בבבלי יבמות פ, א' איתמר: אכל חלב כו' ונולדו בו סימני סריס כו' רב אמר נעשה סריס למפרע, ושמואל אמר קטן היה באותה שעה. ובתו"י, שם ד"ה ושמואל, הקשו: וא"ת במאי פליגי רב ושמואל אי לקרבן הא א"א לומר דהא לא הוה בזמן קרבן, ואי ללקות איך מצי לקי על התראת ספק. אמנם בתוס' שם כתבו: נעשה סריס למפרע, ולקי על חלב שאכל דלא חשיב התראת ספק כו' דהשתא מיהא איגלאי למפרע שהיה גדול בשעת התראה. והנה בדברי הירושלמי שנאמר סתם למפריעו הוא נעשה איש יש לומר שנוגע לענין אם קידש אשה ולענין שאר הדינים שנאמרו באיש, אבל בבבלי שמייתי מחלוקתם לענין אכל חלב, ובאכל חלב בשוגג לענין קרבן א"א לומר כמ"ש התו"י, הוכרחו התוס' משום כן לומר שלרב שנעשה סריס למפרע לקי, ולא חשיב התראת ספק. ועי' בשירי קרבן, שם בירושלמי, שהקשה על דברי התוס': ותימא הא מפורש כאן דה"ל התראת ספק כו' ונ"ל דבבבלי איירי לענין קרבן. ודבריו נסתרים מהטעם שאמר בתו"י, דהא לא הוה בזמן קרבן.

מעתה הלא תשוב על רב קושית הירושלמי מזו המתניתא, שמובאה גם שם בבבלי. וא"א לתרץ לדידיה תירוצו של הירושלמי, שאתיא כמ"ד אין מקבלין התראה על הספק, כיון שלרב בבבלי בהכרח זה לא חשיב התראת ספק, כמ"ש התוס'. אכן לפי מה שנתבאר כאן בדברינו יש לומר שלרב בבבלי לא יהיה קשה מהמתניתא. דשם איתא: מתקיף לה רב יוסף לרב אילונית לרבי מאיר יהא לה קנס, אמר ליה אביי מקטנותה יצתה לבגר כו' דתניא אין הסריס נידון כבן סורר

ומורה לפי שאין בן סורר ומורה נידון אלא בחתימת זקן התחתון, ואין אילונית נידונית כנערה המאורסה שמקטנותה יצתה לבגר. ומאחר שנתבאר עפ"י הירושלמי דסנהדרין שגם באיש יש בגרות, וכשבגר אינו נעשה בן סורר ומורה, דבן ולא איש, לא קשה לרב מהברייתא, משום שכשם שבאשה כשהיא אילונית מקטנותה יצתה לבגר, כן יש לומר גם באיש כשהוא סריס מקטנותו יצא לבגר, ואינו נידון כבן סורר ומורה, וע"כ תני לה כהדדי, דטעם אחד הוא בשני הדינים ששנה בשניהם, ורק לשיטת הירושלמי ביבמות, שבפחות מבן עשרים לכו"ע, ובבן עשרים לשמואל, הוא נעשה איש למפרע, ואינו סריס, וכמו שנתבאר שיטת הירושלמי במאמרנו הנ"ל, מקשה ממתניתא בין על דין בין על דין.

בדרך זה יש לבאר גם מה שהירושלמי הקשה רק על רב ושמואל, הלא זו הקושיא קשה לכולי עלמא, על יותר מבן עשרים, שמיכן והילך הוא איש, יתרו בו מיד כשהביא לאחר עשרים, שהוא סריס לשיטת הירושלמי כמבואר שם בדברינו, ויעשה בן סורר ומורה. וכן קשה לשמואל בבבלי יתרו בו אחר עשרים כשנולדו בו סימני סריס ויעשה בן סורר ומורה. ועל קושיא זו אין לתרץ תירוצו של הירושלמי, שאתיא כמ"ד אין מקבלין התראה על הספק, כיון שההתראה היא לאחר שהביא הסימנים, ונעשה כבר גדול, לא הוה התראת ספק. ולדברינו ניחא, משום דבסריס אנו אומרים מקטנותו יצא לבגר, ואין בו דין בן סורר ומורה. ורק על רב ושמואל, הסוברים לשיטת הירושלמי שנעשה איש למפרע, ואינו סריס, הקשה למה הסריס אינו נעשה בן סורר ומורה ויתיר בו שמא יביא שתי שערות בתוך שלשה חדשים. ועל זה שפיר תירץ כמאן דמר אין מקבלין התרייה על הספק. ועי' במאמרנו הנ"ל בהערה כ"ח.

[לפי מה שביארנו הגדר איש שנתמעט מדין בן סורר ומורה, יתבארו דברי הרמב"ם, ה' ממרים פ"ז ה"ה: וכן איש שגדל והרי הוא ברשות עצמו אינו נסקל כו' ואחר שיקיף השער כו' הרי הוא ברשות עצמו ואינו נסקל. בדבריו, הרי הוא ברשות עצמו, נימק הרמב"ם טעם הדרשה של בן ולא איש, שהוא משום שאז הוא ברשות עצמו. כלשון הרמב"ם כתב המאירי: ומאחר שאמר בן אתה דורש בן ולא איש ר"ל שמאחר שנעשה גדול וקם לו ברשות עצמו אינו נהרג. אבל דבריהם צריכים ביאור. מה שייך רשות עצמו באיש, וכי בבן רשות אבותיו עליו. גם מה ענין רשות עצמו לדין בן סורר.

והנראה, הלא הדין של בן סורר ומורה ועיקר חיובו הוא משום שהמרה ולא שמע בקול אבותיו. וכמו דתנן, סנהדרין ע, א': אכל דבר שהוא מצוה ודבר שהוא עבירה כו' אינו נעשה בן סורר ומורה. ובגמ', שם ב', מפרש: וטעמא מאי, אמר קרא איננו שומע בקולנו ולא בקולו של מקום. והרמב"ם, בפיה"מ שם,

כתב: לפי שנאמר איננו שומע בקולנו ועד שלא יהיה באותו המעשה שלו אלא המרות אביו ואמו בלבד לא המרות התורה. ועי' בזה בדברי הרמב"ם, ה' ממרים פ"ז ה"ב, ובכ"מ שם, וברדב"ז שם בשם הירושלמי.

ונראה שמוזה הטעם אינו נעשה בן סורר ומורה אלא ברצון אבותיו, ואף לאחר שנעשה בן סורר יכולים למחול לו. וכמו ששנינו. שם ע"א. א': היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אביו אינו רוצה ואמו רוצה בן סורר ומורה עד שיהו שניהם רוצין. ושם פ"ח. א' איתא: דאמר רבי יאשיה שלשה דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים בעל כו' בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו, זקן ממרא כו'. ופרש"י: בן סורר ומורה כו' אם רצו למחול ולא הביאוהו לבית דין מוחלין לו שהכתוב תלה בהם ותפשו בו. והרמב"ם, ה' ממרים פ"ז ה"ח, כתב: ואם מחלו לו אביו ואמו קודם שיגמר דינו פטור. וכבר כתב המל"מ, שם, שלדברי רש"י דוקא קודם שהביאוהו לבין דין יש בידם למחול, אבל משהביאוהו לב"ד אף שעדיין לא נגמר דינו אין בידם למחול לפי שכבר נתקיים בו הכתוב ותפשו בו בהבאתם לב"ד. אבל לדברי הרמב"ם אף אחר שהביאוהו לב"ד קודם שנגמר דינו יכולים למחול. והביא המל"מ שם תלמוד ערוך בירושלמי כהרמב"ם. בירושלמי, פ"ח ה"ו, מקשה על הא דרבי יאשיה: ולא מתני' היא, היה אביו רוצה כו'. ומתרג' : סברין מימר — מהמשנה — עד שלא עמד בדין, — כדעת רש"י, — אתא ואמר לך ואפילו עמד בדין בשלא נגמר דינו. — כדעת הרמב"ם. — והנה לדעת רש"י מה שיכולים למחול הוא משום הכתוב של ותפשו בו. ולפי הירושלמי זהו טעם של הדין השנוי במשנה. וכ"כ המאירי על המשנה: היה אביו רוצה, שהרי נאמר ותפשו בו אביו ואמו. אכן להרמב"ם, ולפי הירושלמי מה שאמר ר' יאשיה להוסיף על המשנה שיכולים למחול אף לאחר שהביאוהו לב"ד אם לא נגמר הדין, אף שכבר נתקיים בו הכתוב ותפשו בו בהבאתם לב"ד, צריך לומר מה שיכולים למחול לו הוא משום, דכיון שכל הדין בן סורר ומורה הוא משום שהמרה באבותיו ולא שמע בקולם, וכמ"ש, וכיון שכל העון הוא רק נגדם אם רוצים הם יכולים למחול. ומה שאין יכולים למחול לאחר שנגמר דינו, כבר כתב שם הכ"מ, שהוא משום דמשנגמר דינו גברא קטילא הוא. והוא על דרך שאמרה הגמ', שם ע"א. ב', על מה ששנינו שם: ברח משנגמר דינו ואחר כך הקיף הזקן התחתון חייב, עי"ש.

מעתה יתבארו דברי הרמב"ם, שכתב על הדרשה של בן ולא איש, שהוא מטעם דמשגדל הרי הוא ברשות עצמו. לפי מה שנתבאר בדברינו שתורת איש הנאמר בבן סורר אינו כאיש הנאמר בכל מקום. בכל מקום הוא איש מיד כשהגיע ל"ג והביא שתי שערות. ועי' לשון הרמב"ם, ה' אישות פ"ב ה"י,

ובמאמרנו, תורת "איש" ו"גדול", ב"תלפיות", שנה ה', חוב' ג"ד, פ"ו. אבל בבן סורר נקרא איש רק משהקיף זקן התחתון. וביארנו כאן שהדין איש הנאמר בבן סורר אינו נאמר על גדלות האיש אלא על בגרות האיש. ובגרות האיש באה רק אחר שהקיף זקן התחתון, וכפי שנתבארו דברי הירושלמי גם אחר הבאת סימני בגרות, וששה חדשים שכיין נערות לבגרות. ומאחר שעיקר דינו של בן סורר הוא משום שהמרה נגד אבותיו שהוא ברשותם לענין שצריך לשמוע בקולם, כתב הרמב"ם שהטעם של המיעוט בן ולא איש הוא משום שהוא ברשות עצמו. והוא שכמו שהבגרות מוציאה את הבת מרשות אב, כן היא מוציאה את הבן, שרשות אבותיו עליו לשמוע בקולם, מרשות אבותיו, וקם ברשות עצמו. ומכיון שהוא ברשות עצמו שוב לא שייך בו הדין בן סורר, שכל עיקרו הוא משום שהוא ממרה נגד אבותיו שהוא ברשותם לשמוע בקולם. נימוק זה של הרמב"ם ניתן ליאמר גם על הדרשה של בן ולא אב. כמו שהבגרות מוציאתו מרשות אבותיו לרשות עצמו, כן האבהות מוציאתו מרשותם. דאב אין לו תורת בן למשמעת אבות. וביצא מרשות אבותיו לרשות עצמו אין דין בן סורר ומורה. ולפיכך דרשו בן ולא איש ובן ולא אב. ויש להאריך בזה אך אכ"מ.]

לפי מה שפירשנו את דברי הירושלמי דסנהדרין, יוצא שסובר הירושלמי שיש לאיש סימני בגרות, והוא מבוגר בסימנים אלו, ובזמן הששה חדשים שכיין נערות לבגרות. להקרא איש שנתמעט לענין בן סו"מ מבן ולא איש. ודברי הירושלמי הם כמקור לדברי הרמב"ם שיש לאיש סימני בגרות לבד שערות הזקן. [ובס' אור שמח על דברי הרמב"ם, ה' אישות פ"ב הט"ו, כתב: ראה במגיד כו' דמסתמא איכא שינוי בדדים של איש גם כן, וכן מוכח מסוף קידושין כו' וזה וזה כדי שיהיו שדים נכונו ושערך צמה כו' ורש"י פי' כו' אולם כבר הביא הרא"ש כו' אלמא דקאי אתינוק ותינוקת ובהו איכא סימנא דשדים נכונו ויש גם באיש סימן עליון. הבין האו"ש בשי' הרמב"ם שהסי' העליון באיש הוא ג"כ בהשדים כמו באשה. אמנם הלא המ"מ שם תמה וכתב: וגם לא הבנתי ואי אלו סימנים יש באיש כו' שהרי אין הדין משתנין באיש בגדלות כמו באשה. ואף שמסיק: ואולי שרבינו סובר ומפרש שיש לאיש סימנים עליונים, וכ"כ גם הכ"מ בה' עדות משמו, לפי דברינו עפ"י הירושלמי דסנהדרין יש לכוון דבריהם אל שאר הסימנים העליונים שנמנו באשה ושייכים גם באיש, כמו משתקיף העטרה לפי' הרמב"ם, ונתמעך הכף. אבל הבנת האו"ש שהסימן העליון באיש הוא ג"כ בהשדים כמו באשה הוא דבר קשה ומוזר לומר. והוכחתו מסוף קידושין יש לדחות, עי' בחי' תוס' רי"ד שם שכתב: כדי שיהו שדים נכונו באשה וצימוח שער באיש. הרי שהתוס' רי"ד פירש ג"כ דברי הגמ' וזה וזה כפי' הרא"ש, לא כפרש"י, ובכ"ז

לא פי' שנאמרו ב' הסימנים של שדים נכונו וצימוח שער בין על תינוק בין על תינוקת, אלא על כל אחד סימן השייך בו, שדים נכונו באשה, וצימוח שער באיש. לפי"ז נדחה גם פירושו בדברי הגמ' ר"פ בא סימן, מה איש תחתון ולא עליון כו': משום דסימני הגדלות צריכי שיהיו במקום הערוה עי"ש, ולדברינו אין לפרש כן, ועי' להלן מה שאמרנו על פירוש דברי הגמ' אלו.]

כדברי הרמב"ם שיש לאיש סימני בגרות מצאתי גם בתשובה מהרי"ף, מובאה בתשובות הגאונים הוצאה שהבאנו לעיל, שם בסי' תקי"א. ס"ב. אמור: ושש' בן י"ג שנה ויום אחד שלא הביא שתי שערות לענין עדות במטלטלין מהו לפי שמציתה מחלוקת בין הגאונים בדבר זה כו' אין אנו יודעין היאך יוכל אדם בעולם להכשירו כו' ומי שמקבל עדות קטן שהגיע לכלל שנותיו בלא בדיקה מדינא דשפלא הוא, אלא אם רואה בו סימני בגרות מלמעלה אין צריך לבדוק בסימנין שלמטה. הרי שגם הרי"ף אומר סימני בגרות מלמעלה על איש, וסובר כהרמב"ם שיש סי' העליון באיש כמו באשה.

— ה —

אמנם עדיין קשה מה שלענין איש כתב הרמב"ם שהסימנים העליונים הם סימני בגרות, ולענין אשה סובר שהסימנים העליונים הם סימני נערות. ונראה לפי מה שביארנו ששיטת הרמב"ם שדין הבגרות באשה חל בהזמן של ששה חדשים לחוד, בלי הסימני בגרות, היא משום שסובר שדין הבגרות אינו הלכה בפני עצמה, אלא הוא הלכה בדין הגדלות. משום שאין הבגרות תקופה חדשה ושינוי הגוף מגדלות לבגרות, כמו שהגדלות היא שינוי הגוף ומעבר מקטנות לגדלות. ולפיכך דין הגדלות שהוא תקופה חדשה חל ע"י סימנים, אבל דין הבגרות חל בזמן של ששה חדשים לחוד, שבזמן זה רק הגדלות נתבגרה ונגמרה, ואין בחלות ביגור הגדלות דין של סימנים, כיון שהסימנים העליונים אינם מסמנים לתקופה חדשה רק לביגור הגדלות. אמנם אף שהסימנים העליונים אינם מסמנים לתקופה חדשה של שינוי הגוף אחרי הגדלות, הלא הם באים בזמן מאוחר אחרי סימני הגדלות. וכמו ששינונו: מפני שאמרו אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון אבל אי אפשר לעליון לבא עד שלא בא התחתון. אך מכיון שאין הסימנים העליונים מסמנים לתקופה חדשה אחרי תקופת הגדלות, אנו אומרים שהם באים גם כן משום תקופת הגדלות כמו שבאו משום זה הסימני שערות. ומשום שהגדלות אינה נגמרת בבת אחת אלא מיום ליום היא בוגרת והולכת, גם הסימנים אינם באים בבת אחת. ולפיכך אם בא סימן העליון אף שלא נבדק

סימן התחתון אנו יודעים שבא התחתון וכבר חל דין ותקופת הגדלות, משום שרק אחר שבא התחתון וחלה על ידו תקופת הגדלות, בא העליון, כשהגדלות מתחלת להתבגר, ואי אפשר לעליון לבא עד שלא בא התחתון.

בזה נראה לפרש דברי הגמ' ר"פ בא סימן, שהקשה המ"מ משם על הרמב"ם, בפירוש חדש עפ"י דרכו של הגר"א. בגמ' פריך: דכולי עלמא מיהא אתחתון סמכינן, מנלן. פירוש, מאחר שהסימנים העליונים אינם מסמנים לדין בגרות, והוא סימן שני לגדלות שבא בזמן מאוחר מסימני השערות, מנא לן שהסימן התחתון של השערות הוא הסימן היחידי לחלות דין הגדלות. כיון שהסימנים העליונים הבאים באיחור זמן הם גם כן מסמנים לגדלות, נאמר שלא יחול דין הגדלות רק ע"י ב' הסימני גדלות הסימן התחתון והסימן העליון, הבאים בזמנים שונים זה אחר זה. ומשני: השוה הכתוב אשה לאיש, מה איש בסימן אחד אף אשה בסימן אחד. והכי פירוש, נהי שגם באיש יש סימן עליון לבד סימן התחתון, כשיטת הרמב"ם, בכל זאת לא נוכל לומר שדין הגדלות יחול בו משעה שיביא גם הסימן העליון אחר שהביא כבר התחתון, שאם תאמר כן, לא תהיה גדלות מבוגרה באיש אחרי התחלת דין הגדלות, ומדין בן סורר ומורה, שקטן פטור, ודרשינן בן ולא איש, אנו למדים שיש גדלות מבוגרה באיש, ובהכרח שכבר יש מדרגה של גדלות מיד בהתחלת הגדלות ע"י סי' התחתון, בתחלת אישותו שנקרא אז בן, ומדרגה של גדלות מבוגרה בגמר הגדלות ע"י סי' העליון והקפת הזקן התחתון, בגמר אישותו שנקרא אז איש. ואף שבבת היינו יכולים לומר דלא סמכינן אתחתון, משום דבה אין דין בן סו"מ, דבן ולא בת, בכל זאת השוה הכתוב אשה אשה לאיש מה איש בסימן אחד אף אשה בסימן אחד. ופריך תו: ואימא או האי או האי. [וכבר כתב בספר ערוך לגר שם על זו הקושיא: פשוט דקושיא זו לא שייך רק לר"מ דלרבנן לא משכחת עליון בלא תחתון.] פירוש, שמבן סו"מ אנו יודעים רק שאיש נעשה גדול בסימן אחד, וכשיביא סימן התחתון חל בו דין גדלות, וכשיביא אח"כ סי' העליון יסמן לבגרות הגדלות, ובאופן זה יתקיים הדין של בן ולא איש. אבל אם יביא סימן העליון טרם שהביא סימן התחתון תחול ע"י הסימן העליון גם תחלת דין הגדלות כמו שחל ע"י סימן התחתון. כיון שגם סימן העליון הוא סימן לגדלות, שגם בגרות הגדלות דין גדלות הוא, נאמר בשעה שהוא בא אחר תחלת הגדלות הוא מסמן על גמר הגדלות, אבל בשעה שהוא בא קודם יסמן על תחלת הגדלות, מאחר שהכל דין גדלות הוא. ומשני, כאיש מה איש תחתון ולא עליון אף אשה תחתון ולא עליון, פירוש, שמאיש אנו למדים שאף אם לא הביא תחלה סימן התחתון לא יוכל תחלת דין הגדלות לחול ע"י סי' העליון, שאם תאמר בלא הביא סימן התחתון הוא מסמן לתחלת גדלות איך הוא מסמן לבגרות הגדלות

כשבא אחר סימן התחתון. מכיון שהם שתי מדרגות בגדלות לא שייך אותו הסימן על שתיהן. ובהכרח שבכל אופן הסימן העליון אינו סימן לתחלת גדלות, רק לגמר ובגרות הגדלות. כשבא אחר סימן התחתון, שיקרא איש לענין בן סורר ומורה. אבל כשלא הביא סי' התחתון לא הוי סימן כלל, ומה איש תחתון ולא עליון אף אשה תחתון ולא עליון.

נמצא ששיטת הרמב"ם שדין הבגרות חל בהזמן של ששה חדשים לחוד יוצאת מסוגית הגמ' דקידושין עט, א' אליבא דרב, וגם מסוגיא זו דר"פ בא סימן, שאם דין הבגרות היה חל רק ע"י הסימנים עליונים, לא שייך להקשות מגלן דאתחתון סמכינן, ונימא או האי או האי, מאחר שהסי' העליון אינו מסמן כלל לדין הגדלות אלא לדין הבגרות. אמנם הסימני בגרות מכיון שבאים אחר הסימני גדלות מועילים לענין זה, שאם לא נבדק מלמטה כיון שנראו סימני בגרות מלמעלה בחזקה שכבר באו הסימנים של מטה. ומעתה לא קשה מהנאמר בתוספתא על הסימנים העליונים: אלו הן סימני בגרות, כי הסימנים העליונים יש להם רק השם של סימני בגרות, משום שבאים אחרי סימן התחתון, בזמן שהגדלות הולכת ומתבגרת, אבל אין חל על ידיהם דין בגרות, וכמו שהם נמצאים גם באיש שאין בו דין בגרות כלל. הדין בגרות חל רק בהזמן של ששה חדשים, ומקודם לזה הזמן היא עדיין נערה אף כשהביאה הסימני בגרות. לפיכך פסק הרמב"ם, שאם נראה בה אחד מכל אלו הרי היא ספק בין נערה לקטנה.

ועי' בריטב"א נדה מו, א' שכתב: אלו הן סימני בוגרות, להיכא דלא קיימא מעיקרא אסימני בוחל. שיטתו בזה היא כשיטת הרמב"ם, שאף שגורס בתוספתא אלו הן סימני בוגרות, אין הם נקראים סימני בגרות רק בשם, אבל בדין הסימנים אינם מועילים אלא על דין נערות, להיכא דלא קיימא מעיקרא אסימני בוחל, כי הלא בוחל סי' לנערות הוא.

אמנם עדיין יש להעיר מסיפא דתוספתא שהבאנו: רבי שמעון (בן יוחי) אומר שלשה סימניו כו' צמל מלמעלה בידוע שנתמעך הכף. מפורש בזה שסובר שע"י הסימן של נתמעך הכף יש לה גם דין בגרות, כיון שידוע ע"י צמל מלמעלה, וכבר שנינו במשנה: צמל כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה. ולא מצאתי מי שהעיר בזה. ונראה שאם נדקדק בדבר נראה שר"ש בן יוחי קורא לנתמעך הכף סי' התחתון והרמב"ם מונהו בין הסימנים העליונים. וצריך לומר להרמב"ם שר"ש בן יוחי שבסיפא אינו אותו ר"ש שברישא, — אף שבכ"מ סתם ר"ש הוא רשב"י. ועי' בס' ערוך לנר, וקושיתו שם שהניח בצ"ע היא ג"כ סמך לזה. — ונחלקו בזה גופא. ר"ש ברישא סובר שנתמעך הכף הוא מן הסימנים העליונים, ואין על סימן זה רק השם סי' בגרות, אבל בדין הוא סי' נערות, כשי' הרמב"ם,

ור"ש בן יוחי סובר שהוא סימן לדין הבגרות, לפיכך קורא לסי' זה סי' תחתון, משום שדין הבגרות חל על ידו כשם שדין הגדלות חל ע"י סימן התחתון של שערות. והרמב"ם פוסק כר"ש דרישא, וסובר שמה שאמר רבי הלכה כדברי כולם להחמיר הוא רק על מחלוקת התנאים שברישא, שנחלקו בהסימנים עליונים איזה מהם הוא הסימן העליון, ואנו מחמירים בכלם וכן פסק הרמב"ם, אבל במחלוקת השניה של ר"ש בן יוחי עם ר"ש שברישא, אם הסי' העליון הוא סימן לדין בגרות או לדין נערות לא אמר רבי להחמיר. וסובר הרמב"ם שהוא רק דעת יחיד בתוספתא שדין הבגרות חל ע"י הסי' בגרות, כמו ששמואל סובר בקידושין עט, א'. ולפיכך לא פסק כותיה, רק כשאר התנאים הסוברים שסימן העליון נקרא סי' בגרות רק בשם, ומשמש לזה שאם לא נבדק הסי' התחתון ובא העליון בחזקה שכבר בא גם התחתון, אבל דין הבגרות חל רק ע"י הזמן של ששה חדשים שבין נערות לבגרות לחוד.